

Радован Томашевић
"Борба", Београд

ШАРПЛАНИНСКИ ЧАШИНЦИ

– утицај политичких, административних и идеолошких фактора на
етничке процесе –

Муслиманско становништво српскохрватског матерњег језика на Шари и у њеној подгорини условно ћемо назвати Нашинцима, јер се тај назив може чути и у Гори, и у Средачкој жупи, и у Призренском подгору. Истина, "нашинским језиком" свој говор називају и исламизовани Македонци у Кичевији, Долној Реди и струшком Дримколу,¹ али погдеде и православни Срби и Македонци, док су се у прошлости називи Нашинац и Нашијенац могли чути и у Црној Гори, Боки и Дубровнику. Употреба тих назива код посматране групе није честа, и пре ће се чути кад је реч о језику него о становништву. Ни њихово значење није уједначено: понекад ће се "нашински језик" употребити искључиво за ознаку локалног говора, али каткад за српскохрватски језик уопште, па и за македонски. За разлику од погрдног назива Горбешчи, којим Албанци називају исламизоване Словене с обе стране Шаре, што су делимично прихватили и Срби и Македонци, име Нашинци је домаће, интимно, и изговара се с поносом. Ми га овде употребљавамо, поред осталог, и као недвосмислену ознаку јужнословенског, односно југословенског карактера становништва о коме је реч.

То су заправо три популационе групе, са извесним разликама у говору, фолклору, обичајима и начину живота, истина, са свешћу о етничкој сродности, али без чврстих веза и правог заједништва. Ми ћемо их, међутим, овде посматрати као једну групу, с обзиром на то да су им посматрани етнички процеси заједнички.

О Горанцима се данас мање-више зна, о становништву Средачке жупе, и муслиманском и православном, врло мало, а на словенски муслимански

¹ О исламизованом словенском становништву у Македонији, које је свакако етнички и културно сродно са Муслиманима шарпланинских жупа, видети: *Македонци муслимани*, Скопје, 1984. и Ј. Хаџи Васиљевић, *Муслимани наше крви у Јужној Србији*, Братство, XIX, Београд 1925, стр. 21-94.

живаљ Призренског подгора Југославија као да је сасвим заборавила.¹⁰ Поготову се ама баш никаква пажња не посвећује етничким процесима који су, изазвани разним а највише политичким факторима, овде веома интензивни и, паткад, наизглед контрадикторни и нелогични. Један аутор¹¹ је тај народ назвао флотантном етничком скупином, не улазећи у разлоге његове колебаљивости кад је у питању национално изјашњавање. После испитивања на терену, нама се наметнуо закључак да та колебаљивост није никаква карактерна особина ових људи, већ последица немогућих политичких услова у којима живе, отвореног напада на њихов стварни етнички идентитет и самоодбране која се, лишена и најмање општејугословенске подршке, морала свести на ћутање и неку врсту етничке мимикрије.

Шарпланински Нашинци припадају оном веома бројном делу Јужних Словена који су се, у тренутку стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, затекли нераспоређени, несврстани ни у једну од три познате и признате југословенске нације, а за које је најприродније било да постану једноставно и непосредно - Југословени. Иако је национална политика предратне Југославије била декларисана као југословенска, иако су Срби, Хрвати и Словени били проглашени за један народ са три имена, односно за троимен или троједан народ, у суштини она је била антијугословенска. На делу је била једна јагма за "неопредељеним душама". Хрватски политичари и хрватске националне установе борили су се да хрватску националну свест прошире и на Шокце, Буњевце, Бошњаци у Мађарској, Крашоване у Румунији, на католичко становништво у Босни и Херцеговини, у Дубровнику и околини, Боки Которској и Црногорском приморју, у чему су знатно, ако не и потпуно, успели. Штавише, настојало се да се на антисрпској платформи придобију за хрватску нацију и муслимани Босне и Херцеговине. Српским политичарима и интелектуалцима чинило се да ће за српску нацију лако придобити целокупно муслиманско становништво српскохрватског матерњег језика, које и јесте претежно српског порекла, губећи из вида да су се многи наши муслимани већ одавно осећали као Турци и са таквим осећањем се антагонистички одно-

10 Извори за изучавање историје и етнографије Горе многобројни су, од средњовковних српских хрисовуља до турских катастарских дефтера и горанских народних песама, које су умногоме одраз историјских, етнографских и културних прилика у Гори. Сва та грађа је, међутим, недовољно проучена и једно опште, синтетизовано дело о Гори још није написано. Ипак, за познавање Горе и Горанаца, поред антропогеографске монографије *Гора и Опље др М. Лутовца*, СЕЗБ LXIX, Насеља и порекло становништва 35, Београд, 1955, стр. 229 - 339, важна су и следећа дела мањег обима: *Стара Србија и Албанија*, путевне записки И.С. Јастребова, Споменик СКА LXI, Београд, 1895. Р. М л а д е н о в и ћ, *Горански говори у односу на граничне македонске и граичке српске говоре*, Виша педагошка школа "Цвезд Дода" у Призрену, Зборник радова XII, Призрен 1986; Б. Т р е р у п, *Народна музика призренске Горе*, Рад XIV конгреса Савеза фолклориста Југославије у Призрену 1967, Београд 1974, стр. 211 - 223, као и чланци В. Р а д о в а н о в и ћ а у *НАРОДНОЈ ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ СХС* под одредницама Гора, Средска, Подгор призренски. Од 1981. године објављен је велики број новинских чланака о Гори и Горанцима у дневним и недељним листовима, као што су: "Нин", "Политика", "Интервју", "Илустрована политика", "Новости 8", "ТВ новости", "Сабор" и др. За афирмацију Горанаца највише је учинила књига *Горанске народне песме* Харуна Хасанија, Приштина 1987, која је добила многе ласкаве оцене у штампи и стручној периодици.

11 Т. Вукановић, *Срби на Косву I*, Врање 1986, стр. 208-211.

сили према Србима. Чинило им се да ће лако придобити и Македонце, прелазећи олако преко чињенице да је српска национална свест постојала само код једног дела Македонаца, да је бугарска национална пропаганда у Македонији била дуготрајна и делотворна и, најзад, да је у тој јужнословенској земљи постојао и аутономан политички покрет. Српске претензије на национално проширење под плаштом југословенства претрпеле су крах на свим фронтима, па су чак умногоме компромитовале и саму идеју југословенства. Словенци, трећи део троједног народа, ограничени језичком баријером, нису ни имали прилику да учествују у тој неприципијелној трици. Концепција да се осећање југословенства развија чак и код оних јужнословенских група које су имале извесну дистанцу према Србима, и то на начин да најпре постану Срби па тек онда Југословени, била је, разуме се, погрешна и унапред осуђена на неуспех. Узгред, таква концепција је, у суштини, била и антисрпска, јер је захтевала ревизију српског духовног, културног и историјског наслеђа и његову редукцију до оне мере која ће бити прихватљива и за неправославни живаљ. У сваком случају, да сви ти "национално неопредељени Југословени", што се као термин и појавило после рата, постану непосредно Југословени, по нашем мишљењу, није било никаквих препрека или би оне биле мале и лако савладиве, уз мало искрености, добре воље и толеранције.

Националној политици Комунистичке партије Југославије, која је ступила на сцену у току рата, односно СКЈ у доцнијем периоду, нећемо изрицати такве квалификације као у претходном случају, јер је историјска дистанца мала, а научно истраживање утицаја политике на етничке процесе у овом периоду практично није ни започето. Ипак, усудићемо се да устврдимо да је и нова национална политика била неприципијелна, научно неутемељена, и, што је најгоре, неискрена, што ће се, надамо се, најбоље показати на случају наших Нашинаца.

Историја исламизације српског становништва у овим крајевима не излази из општег оквира ширења ислама у јужнословенским земљама после доласка Турака, мада је имала извесне специфичности.⁴ На Косову је она обично била повезана са истовременим или накнадним процесом албанизације, на који начин су настале значајне групе потурченог па поарбанашеног становништва, такозваних Арнауаташа, на пример, у Опољу, у Метохији и у Дреници.⁵ У наше три шарпланинске жупе то није био случај, сва три пута из различитих разлога.

4 Историјска литература у којој се разматра исламизација Јужних Словена веома је бројна. Најбољи синтетички приказ, по нашем мишљењу, дат је у Историји народа Југославије, друга књига, Београд 1960, у одговарајућим поглављима Б. Ђурђева, Љ. Лапе, В. Чубриловића и других. Библиографија специјалних радова уз чланак: П. В л а х о в и ћ, *Процесот на исламизацијата кај југословенските етнички групи*, у књизи Македонци муслимани, Скопје 1984, стр. 81 - 82. О специфичностима исламизације на територији данашњег САН Косова синтетизован приказ даје Д. Б о г д а н о в и ћ, *Књига о Косову*, Београд 1986, са библиографијом специјалних радова. Важне су такође и антропогеографске студије Т. Смиљанића, А. Урошевића и Ј. Ф. Трифуновског за поједине области Западне Македоније и Косова.

5 М. Ј у т о в а ц, *Гора и Опоље*, стр. 40 - 55. Арнауаташко становништво Дренице, које је готово у потпуности албанизовано, и Метохије, код кога се српскохрватски још делимично сачувао као језик породичне интима, и даље чека на своје истраживаче.

Један од основних узрока ширења ислама у Гори били су управо напади Албанаца из суседне жупе Љуме на горанска села и бачила, по чему су Албанци ушли у горанску народну поезију као "арамије" и "лоше љуђи".⁶ Ти плачкашки напади нису престали ни после исламизације Горе, те се Горанци, етнички и социјално дистанцирани према Љумљанима, нису женили Албанкама, чиме су се заштитили од ширења албанског језика. Једине "Албанке" којима су се Горанци женили биле су оне из суседног арнаутског села Шајиновца, али тим девојкама је матерњи језик био српски, заправо "нашински". Када је српски престао да се говори у Шајиновцу, и Горанци су престали да се жене њиховим девојкама.⁷ Овде албански уме да говори само понеки мушкарац ако га је научио у печалби. Свакако да су сасвим другачије прилике у девет горанских села која су припала Народној Републици Албанији, а у којима је становништво изложено потпуној албанизацији.

6 X. Х а с а н и, *Горанске народне песме*, Приштина 1987, стр. 140 - 150. У многим песмама описују се напади Албанаца на горанска бачила, а нападачи се означавају по именима одређених села из Љуме - Топољани, Очикљани, Калисјани. Међутим, у песми 281 једноставно се наводи народност нападача:

"Што се бели, бабо море, горе во нланина,
да л' се орлој, бабо море, ил' камноои?
- Нит се орлој, нусе мори, нит камнои,
туку ти се, нусе мори, шилеина,
шилениа, нусе мори, Суљ-ћајине.
Го фатиле, нусе мори, Суљ-ћаја,
го фатиле, нусе мори, арамије,
арамије, нусе мори, Арнаути..."

Балада о нападу арамија, разбојника, на бачило Ђејаје Невен Пеја позната је, у многим варијантама, како у призренском крају тако и по Западној Македонији. У горанској народној песми (број 292) нападачи су означени и по месту ("Топољане", село Топојан у Љуми, у Албанији) и по народности ("Арнаути"):

"Сви овчари вечераа,
Невен Пејо не вечера,
заслушује карамана,
караман му подланује.
Му дојдоа арамије,
Арнаути, лоше љуђи..."

У неколико песама, које се очигледно заснивају на одређеном историјском догађају, младићу Расиму се саветује да не иде распасан, то јест без оружја, јер ће му Албанци отети девојку Амиду (песма број 269):

"Расиме, распашанику,
не оди ноћа слободно,
не се слободне године..."

.....
ајдуци глава дигнале,
Амида ће га грабујет,
далеко ће га онесет,
далеко во Арнаутлук."

7 Шајиновац припада Гори територијално, али по становништву је истоветно са суседним Опољем. М. Ј у т о в а ц, *Гора и Опоље*, стр. 75, каже да сви становници овог села, поред албанског, говоре и српски. О женидбеним везама са Шајиновцем и престанком тих веза говорили су нам Горанци из Драгаша и Љубовишта. Данас се осећа извесна затегнутост између Горанаца и Албанаца из Шајиновца. Наиме, Горанци из Драгаша се жале да им Шајиновчани причињавају пољске штете.

Продирање Албанаца у шарпланинске жупе заобишло је Средачку жупу, која се одржала као чисто словенска оаза. Жупљани не знају албански, осим појединаца, у новије време, који су га научили у Призрену или у току школовања.⁸ У Призренском подгору, напротив, има доста досељених Албанаца, али је део српског становништва овде прешао на ислам пре тих сеоба. Подгорани су само били сведоци потурчавања Албанаца, који су се готово по правилу досељавали као католици. На дошљаке су гледали с висине, као на скоројевиће, те их је то штитило од њиховог утицаја. Штавише, муслимани из Грнчара одбијали су да се жене Албанкама из Кабаша, тврдећи да су оне католичке, што је вероватно и било тачно с обзиром на то да је исламизовање Албанаца често пролазило кроз фазу "љараманства", то јест тајног исповедања хришћанске вере.⁹

Процес исламизације у Гори завршен је половином прошлог века. Јастребов¹⁰ наводи да је последња хришћанка у Броду, баба Божана, из породице Лековаца, умрла 1855. године, о чему је сачувана традиција и међу самим Горанцима.¹¹ У Броду је, каже Јастребов, још 1861. године била неопштећена црква светог Николе, али је тада неки буљубаша Сефер, родом из Прилепа, наговорио Брођане да је поруше. Горанци радо и без комплекса истичу да су "пореклом Срби", показујући на црквишта у атарима својих села и на "ћаурска гробља" својих предака.¹² Дуго су себе сматрали Турцима, о чему сведоче и народне песме, мада су Турску означавали као далеку и туђу земљу.¹³ Непосредно после другог светског рата, неколико хиљада Горанаца се иселило у Турску, по нашем мишљењу из страха да ће у новом, комунистичком уређењу

8 О становништву Средачке жупе видети: Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље* (Ј. Цвијић, Сабрана дела I, Београд 1987, стр. 476 - 477). О говору видети: М. Павловић, *Говор Српске жупе*, СДЗВ VIII, Београд 1939.

9 Површан приказ демографских прилика у Призренском подгору, М. Филиповић, *Различита етнолошка грађа*, Београд 1967, стр. 95 - 103. У међувремену се етнички састав становништва у Подгору изменио на штету Срба и Црногораца, док Муслимани и даље живе у селима Скоробишту, Грнчарима и Новом Селу.

10 *Стара Србија и Албанија*, путевне записки И. С. Јастребова, стр. 96.

11 Готово свако дете у Гори испричаће вам причу о баби Божани, а један брежуљак крај Брода и данас се назива Божанин гроб. Традиција је у овом случају свакако освежена утицајем литературе.

12 Приликом сусрета у селима Љубовишту, Ленганима и Враништу, у мају 1987. године, Горанци су се чудили нашој уздржаности кад је реч о њиховом ерпском пореклу, наводећи да се оно ничим не може оспорити. У Љубовишту су нам испричали легенду по којој је у том селу било осам породица, а девет цркава. Свака породица је имала своју цркву, а све су имале још и заједничку. У редовним приликама молили су се у заједничкој цркви, а кад би се посвађали, свако је одлазио у своју.

13 Х. Хасани, н. д. Многим младићима се у песмама, уз име, додавала и ознака народности или вере - "Туре" (број 213): " - Дур си било, Туре, во Јенишер твуа Мита сме га закопале." Или (број 260): "Јено Туре, мајчице мила муа, путој избркало. Иди да го пољаш, мајчице мила муа, да ли је женето."

Упркос томе, помени Турске нису изазивали родољубиво осећање и та земља је углавном помињана у вези са тегобама и невољама, поготову у вези са војничком службом (песма број 203): "... На аксер отиде, време пет године, во Едрене, во пуста Туркија..." У једној другој песми (број 270) Горанка Ветија одбија да иде у Турску: "... Ја не ти идем, Магмут, во Турско, не знајем турски да зборим..."

изгубити веру, али су нам многи Горанци тврдили да су основни разлози за ту сеобу били социјалне природе.¹⁴

Процес исламизације у Средачкој жупи прекинут је 1912. године, ослобођењем овог краја од Турака. Српско становништво је малобројно, али је, кад је реч о културним и просветним приликама, било у прошлости веома утицајно. Жупљани, углавном печалбари, имали су потребу за писменошћу, како би одржавали везу са породицама. Због тога је у прошлом веку у Жупи отворено неколико српских школа које су биле од значаја и за месне муслимане.¹⁵

У Призренском подгору муслимани српскохрватског матерњег језика су по правилу стариначко становништво. Настањени су у Новом Селу, Грнчари-ма и Скоробишту, у Љубижди живе заједно са Србима староседеоцима и са онедавно досељеним Албанцима, а неколико кућа има и у Кориши.¹⁶

Утицај политике и администрације на етничке процесе код овог становништва најбоље смо могли пратити прегледом матичних књига. У општини Драгаш сачуване су оригиналне матичне књиге од четрдесетих година прошлог века до данас. До 1912. године књиге су вођене на турском језику, а од те године на српском. Презимена су била на -ић, с тим што је постојао изванредан број и других облика, као Бајмак, Кртовац, Копач, Чучуљ, Цафче.

Иначе, по традицији, презимена у овом крају имају стандардан облик само у множини - Камберовци, Аметовци, Зејбековци... У једнини, она могу гласити - Камберовић, Аметовић, Зејбековић, али и - Камберов, Аметов, Зејбеков, или чак само - Камбер, Амет, Зејбек.¹⁷

Промена у вођењу књига настала је у априлу 1941. године, после окупације земље, када је установљена администрација такозване Велике Албаније. Надаље су вођене на албанском језику, а презимена су уписивана у албанизованом облику - Камбери, Ахмети, Зејбеку. Гора је ослобођена у октобру 1944. године, али су матичне књиге вођене на албанском језику и у великоалбанском маниру све до 1. јануара 1945. године. Тада су подвучене црвеном оловком и исписиване српскохрватским језиком, ћирилицом, али на начин који није био идентичан ни са предратним ни са великоалбанским. Сада је детету, као презиме, уписивано очево име, у првом падежу једнине, без наставака типичног

14 Поред осталих, интелектуалац Митат Хаџи, Горанац, настањен у Призрену, доста убедљиво нам је говорио да је узрок тој сеоби био углавном социјалног карактера, те да су се многи Горанци после рата изјанјавали као Турци да би стекли право на иселљење у Турску, а не због тога што би се стварно осећали Турцима.

15 О културним и просветним приликама у Средачкој жупи у прошлом веку видети: П. Костич, *Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини*, Скопље 1933.

16 Видети напомену бр. 9.

17 Имена породица у традиционалном облику наводи и М. Јутовац у монографији *Гора и Опље*. Тумачење о употреби породичног имена у једнини дали су нам сами Горанци за време теренских испитивања у мају 1987. и у августу 1988. године. С обзиром на то да се, под утицајем турске администрације, горанска презимена могу у првом лицу употребљавати без наставака - Камбер, Амет, Зејбек - то многи Горанци и своја садашња албанизована презимена у падежу употребљавају у том облику. На пример, за познатог горанског друштвено-политичког радника Бехадина Ахметија сами Горанци ће рећи - Бехадина Ахмета, или Харуна Хасана - ако се помиње аутор књиге *Горанске народне песме* - Харун Хасани.

чних за презимена. На пример: ако се дете звало Осман, а отац Амет, из породице Чучуљ, оно је породично име сасвим губило и постајало - Осман Амет.¹⁸

Ни тај манир није дуго трајао. У новембру 1947. године свим муслиманским породицама у Гори, Средачкој жупи и Призренском подгору одређена су нова презимена, у албанизованој форми, као за време окупације. Решења Одељења унутрашњих послова при Обласном извршном одбору Обласног народног одбора АКМО, са потписом шефа административно-правног одсека Мирка Пајевића, на штампаном обрасцу, уручена су најстаријим члановима породица, са налогом како ће се убудуће презивати и они и сви њихови укућани. Решења су донесена на "основу члана 6 Наредбе Обласног народног одбора АКМО о одређивању породичног имена код становништва албанске народности Аутономне Косовско-Метохијске области", а образложење је гласило:

"По чл. 1 Наредбе Обласног извршног одбора АКМО, објављене у "Службеном листу" АКМО дана 25 септембра 1946 године, сви становници албанске народности на територији Аутономне Косовско-Метохијске области имају усталити и употребљавати стално само једно породично име и оно се не може мењати без претходне одлуке надлежне власти. Извршавајући ову Наредбу Одељење унутрашњих послова донело је решење као у диспозитиву, усвајајући породично име које је именовани као старешина породице и изабрао.

Како је овим решењем констатовано једно фактично стање и донето по дужности, то такса није ни наплаћена на основу чл. 5 и 6 т. 1 Закона о таксама."¹⁹

Поука о правном леку није наведена. Избор презимена је извршен у канцеларији Мирка Пајевића и без поштовања жеља становништва.²⁰

На тај начин је једна југословенска етничка група и званично била проглашена за Албанце, а одређивањем презимена дата су јој албанска национална обележја. При том је било занимљиво поступање са оним презименима којима се није могла дати уверљива албанска форма, као што су, на пример, Каранфиловић и Зејбековић. Њима је за презимена узет други основ, па је Каранфиловић постао Мурати, а Зејбековић - Арслани.²¹

У личним исправама у којима је постојала рубрика "народност", Горанцима је уписивана кованица "Шиптар-Горанац", а Жупљанима и Подгоранима

18 Матичне књиге општине Драгаш прегледали смо у септембру 1988. године. Пре рата, оне су вођене на штампаном обрасцу за становништво муслиманске вероисповести, а водили су их имами џемата. Исти имам водио је књиге пре рата, за време окупације и после ослобођења, придржавајући се упутстава која су му налагале власти.

19 У општини Драгаш, у канцеларији матичара, чувају се копије свих решења, у посебним фасциклама за свако село. Многа од тих решења сачували су и становници села. Од новинара Фејза Камберија из Враништа добили смо на коришћење решење које је издато његовом оду Камберу.

20 Горанци са којима смо разговарали у току боравка у Гори, у мају 1987. и у августу и септембру 1988. године, били су категорични у томе да за промену презимена нису питани и да су та решења за њих била изненађење.

21 Матичар у Драгашу, Каранфиловић, међу првима је одбацио албанизовани облик презимена и вратио се старом, аутентичном. Угоститељ у Враништу Харун Арслани, који се некада презивао Зејбековић, и данас је Арслани. Презиме му је промењено док је био на одслужењу војног рока.

једноставно - "Шиптар". То смо утврдили увидом у војну књижицу Харуна Арсланија из Враништа и на основу казивања Жупљана.²²

Да ли је та административна игра компетентних државних органа са националним идентитетом једне популационе групе била безазлена? Да ли је ефекат био само на папиру, само у бирократским евиденцијама? Не, после административне албанизације ускоро се кренуло и у њену стварну реализацију. Те године је у Гори, Средачкој жупи и Призренском подгору покренута политичка акција замене српскохрватског наставног језика у школама албанским језиком.²³ Родитељи су се одлучно успротивили, па је успех постигнут само тамо где се народ није ни питао, у Средачкој жупи, у селу Речанима, где раније школа није ни постојала. У новоотвореној школи, на албанском су стицала образовање деца чији је матерњи језик српскохрватски. Учинак је био катастрофалан. Ђаци су завршавали четири разреда и остајали код куће, неспособни за даље школовање.

Садашњи директор Осмогодишње школе у Речанима, Бахтијар Хидити, илуструје случај сопственим примером: "Ја сам први, други и трећи разред завршио на албанском, али албански нисам научио. Четврти сам разред завршио на српскохрватском и даље школовање наставио на матерњем језику. Ја сам први из Речана постао учитељ. Неколико генерација старијих од мене пропало је, људи ништа нису завршили, јер су се школовали на језику који не знају".²⁴

Године 1952. власти су биле принуђене да у Речанима поред албанских отворе и српскохрватска одељења. Три године касније, албанска одељења су угашена, јер није имао ко да их похађа.

Тиме, међутим, нису окончани покушаји администрације да албанизује муслиманско становништво шарпланинских жупа. Нов талас је уследио после пописа становништва 1971. године. Само, овога пута власти се нису служиле искључиво "ставовима", "закључцима" и "одлукама" него су коришћена и средства репресије.

Те године су шарпланински Нашинци одлучили да се сви изјасне као Муслимани, налазећи да је то најправилнији пут ка њиховој коначној југословенизацији,²⁵ али се државно и партијско руководство Косова, на челу са Вели Девом, томе одлучно супротставило. "Став" је био: "Муслимани са вели-

22 Наставник у Речанима Цезаир Мурати наводи да је етноним Шиптар у Жупи у почетку схватан као ознака за припаднике муслиманске вероисповести, јер је за Албанце у том крају био устален назив Арнаут. Тек доцније, кад је етноним Шиптар замењен етнонимом Албанац, Жупљани су схватили да су поистовешени са Албанцима, што у већини нису желели да прихвате.

23 По казивању Горанаца у Драгашу, у мају 1987. године, и наставника Осмогодишње школе у Речанима, коју смо посетили у септембру 1988. године.

24 У препуној зборници, где су поред једне Српкиње из Призрена сви наставници и учитељи били Муслимани из Жупе, директор Бахтијар Хидити је додао и следеће: "Када би се сабрало знање албанског свих нас овде у зборници, не би се добило ни петнаест процената албанског језика. У једанаест села Средачке жупе говори се искључиво српскохрватски." Видети и наш чланак *Како Муслимани постадоше Албанци*, ТВ новости, Београд, 23. септембра 1988, стр. 18 - 19.

ким "М", то важи за Босну и Херцеговину, Црну Гору и Санџак, али не и за Косово".²⁴

Уочи пописа, у Средачкој жупи и Призренском подгору организована је агитација да се Муслимани уписују као Албанци. За време самог пописа, у Жупи, власти из Призрена су ухапсиле Џезаира Муратија, учитеља из Небрегошта, који је покушао да се супротстави самовољи пописивача.²⁵ У Подгору, и без хапшења, са сцене је уклоњен службеник Сабрит Садријевић, иначе контролор пописа.²⁶ Тиме је народ био застрашен, а пут за лажирање пописа отворен. Иако у Жупи уистину нема Албанаца, на том попису их се нашло 7622.²⁷ Резултат је био: нова кампања за претварање српскохрватских школа у албанске школе. Овога пута отворене су три - две у Подгору, у чисто муслиманским селима Скоробишту и Грнчарима, а једна у Жупи, у Мушникову, мешовитом муслиманско-српском селу.²⁸ Да би асимилаторска политика тријумфовала, у Мушникову је настава на албанском језику уведена у старој српској школи, основаној још у време Призренске лиге, 1878. године, а у којој су, у турско доба, заједно са српском децом учила и муслиманска деца. Данас

25 Претходних година у Југославији је извршено конституисање муслиманске нације, и то решење је било прихватљиво и за становништво Горе, Средачке жупе и Призренског подгора. Један од првих политичара из редова Горанаца Вехбија Хајрадини, данас члан Председништва Покрајинске конференције ССРП Косова, следећим речима нам је објаснио то одређење:

"Седамдесетих година ми смо имали тешке расправе унутар Партије, јер су били перашчишћени идејно-политички ставови о националној припадности Горанаца. Писмо хтели више да будемо "остали" и туђинци у сопственој домовини. Најзад је заузет јасан став - Горанци су део муслиманског народа у Југославији, заједно са Муслиманима Босне и Херцеговине, Црне Горе, Санџака и Косова... Дакле, народ, један од југословенских народа, а не етничка група недефинисаног статуса. Тај је став касније, 1974. године, унесен у Устав и Горанци су, заједно са другим Муслиманима Косова, постали конститутивни елемент Покрајине, заједно са Србима, Црногорцима и другим југословенским народима."

Видети и наш чланак *Сви работаме со стра во срце, Сабор*, Београд, 8. јуна 1987. стр. 16 - 17.

26 Цавид Нимани и Вели Дева били су упорно против великог "М", односно против изјашњавања муслимана српскохрватског матерњег језика за муслиманску нацију, о чему сведоче и новински извештаји из времена пописа становништва 1971. године. Делимично и с разлогом, јер су поједини Албанци, а поготову Арнаутиши, сматрали да је муслиманство старије и важније од албанства. На тај начин, јављала се опасност да албанска народност изгуби оне муслимане српскохрватског матерњег језика који су већ у знатној мери албанизовани. Видети такође наше чланке *Како Муслимани посталоше Албанци* и *Грешни уча из Небрегошта* у ТВ новостима, Београд, 23. септембра 1988. и 30. септембра 1988.

27 Видети наш чланак *Грешни уча из Небрегошта*, стр. 16 - 17. У прекршајном поступку Џезаир Мурати је осуђен на три месеца затвора, условно на годину дана, али је виши суд то укинуо; у поновљеном поступку, предмет је стављен ад акта.

28 У чланку И. К о с т и ћ а *Национално одређење - лично право*, Јединство, Приштина, 29. јуна 1988. године, изнет је случај Сабрита Садријевића, који је новинару изјавио:

"Као секретар Основне организације Савеза комуниста у Љубижди, још 1971. године поставио сам питање зашто се у Скоробишту уводи настава на албанском језику, али одговор нисам добио. Исте године, као општински и покрајински инструктор за попис становништва, такође сам поставио питање зашто се не признаје постојање Муслимана и Рома, који су тада уписивани као Албанци. Уместо одговора, смењен сам са дужности инструктора за попис становништва и искључен из даљег политичког живота."

29 Статистички подаци према Т. В у к а н о в и ћ, и. д., стр. 208 - 209.

30 Основну школу у Мушникову обишли смо у септембру 1988. године. Видети такође наш чланак *Како Муслимани посталоше Албанци*.

ту учитељ Мирко Јовановић предаје деци српскохрватски као нематерњи језик, иако им је он, у ствари, матерњи.³¹

Те три школе и данас функционишу. При њима су организована "обла-ништа", заправо припремни разреди за учење албанског језика. Албанизација тече упркос протестима грађана и делегатским питањима која остају без одговора, упркос многим написима у штампи, апелима и позивима на одго-ворност... Она неминовно доводи до једне нездраве климе, до поремећаја унутар групе, до раслојавања, јер се једни одупиру албанизацији, а други је ћутке трпе као злу судбину и вишу силу.³²

Горанци су се најуспешније одупрли оној националној политици која је, изгледа, била дефинисана још за време рата, а којом су они били прећутно одређени за албанизацију. После дугог периода ћутања, почели су да раде на сопственој културној и етничкој афирмацији, да упознају југословенску ја-вност са својим проблемима. Појава књиге *Горанске народне песме* Харуна Хасанија означила је прави преокрет на том плану.³³ Уосталом, они су у својој општини Драгаш делимично и сами на власти, па могу и сами да утичу на питања сопственог опстанка. Жупљани и Подгорани нису у тој позицији. У садашњим условима, њихов отпор албанизацији може да буде једино паси-ван.³⁴ Етнички процеси, које су покренули политички фактори, тек сада треба да дају резултате - овакве или онакве. У сваком случају, ти процеси су регре-сивни и знак су грађанске и националне неслободе.

31 Као и у претходној напмени. Уверили смо се да деца свуда, на улици, у школском дворишту, у ходнику говоре искључиво српскохрватски. Према тврђњи учитеља Јовановића, она и на часовима шапућу на српском, а једино на питања учитеља Албанаца одговарају на албанском, наравно, ако знају.

32 У Жупи и Подгору створена је веома нездрава атмосфера. Карактеристичан је случај учитеља из Мушникове, Муслимана који је декларисан као Албанац. Наравно, ни он не зна албански, па је запослен у Небрегошту у српскохрватској школи. Кћерку декларисану као Албанку није желео да упише у албанску школу, али ни у "српско" одељење учитеља Мирка Јовановића, који учи само три ћака српске народности, па је свакодневно води у Небрегоште. Видети такође наше поменуте чланке у ТВ новостима, као и чланак И. Костића у "Јединству".

33 Почев од 1981. године, најпре писмима Нину, Горанци су иницирали велики број написа у многим листовима о себи и својим проблемима, па и једну телевизијску емисију (*Горанац је Горанац* уредника и редитеља Божидара Калезића), која је приказана неколико пута. Видети и напомену број 2.

34 Многи су невидљиви притисци које власти и политичке структуре врше на оне који се у Жупи и Подгору изјашњавају као Муслимани. Обично су одстрањени из политичког живота, а онемогућава се и њихово професионално и стручно напредовање. Директор Осмогодишње школе у Речанима, Бахтијар Хидити, рекао нам је, поред осталог: "У овим крајевима створено је уверење потпуне бесперспективности ако се не изјасниш као Албанац!"

Па ипак, велики број Муслимана и у Гори, и у Жупи, и у Подгору, данас свој протест против албанизације изражава одбацавањем албанизованих презимена и враћањем старих, аутентичних словенских презимена на ић, што у реалним околностима представља и храброст и изазов. Видети и наш чланак *Како Муслимани постадоше Албанци*.

Radovan Tomašević

THE SAR MOUNTAIN NASHINCI

The islamized population of Serbian origin living in three Sar mountain valleys, those of Gora, Sredačka Župa and Prizrenski Podgor, are subjected to, so as to say, forcible Albanization even at the present time. In two villages in Prizrenski Podgor and in one village in Sredačka Župa Albanian schools were opened in 1971, although the villagers speak Serbo-Croatian as their mother tongue. This retrograde ethnic process, the aim of which is to rescind the present Yugoslav ethnic identity and to replace it with the new, Albanian one, has, it seems, started to evolve right after the Second World War, initiated by the political and administrative forces. All these facts are revealed by numerous documents. The inhabitants in one of these regions, those in Gora, have efficiently resisted the process of Albanization, while in the other two regions it is still in full sway, and supported by the authorities, so that the inhabitants are able to offer only a passive resistance.